

نکته‌های حقوق جزای عمومی و اختصاصی

گردآوری، تدوین و تألیف:

اسماعیل ساولانی

وکیل پایه یک دادگستری

چاپ اول

۱۴۰۳

سرشناسه	: ساولانی، اسماعیل، ۱۳۵۸-
عنوان قراردادی	: ایران. قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	: Iran.laws, etc. نکته‌های حقوق جزای عمومی و اختصاصی / تألیف اسماعیل ساولانی
مشخصات نشر	: تهران: مشاهیر دادآفرین، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری	: ۴۶۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۳۴-۵۰-۰
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۴۵۹]-۴۶۰: همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: حقوق جزا - - ایران
	Criminal law- -Iran
	آیین دادرسی جزایی - - ایران
	Criminal procedure - -Iran
رده‌بندی کنگره	: ۳۸۰۰ KMH
رده‌بندی دیویی	: ۳۴۵/۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۹۴۴۴۵۷

نکته‌های حقوق جزای عمومی و اختصاصی

اسماعیل ساولانی

چاپ اول: انتشارات مشاهیر دادآفرین

زمستان ۱۴۰۳

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۹۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۳۴-۵۰-۰

مؤسسه مشاهیر دادآفرین: خیابان کارگر شمالی، بالاتر از چهارراه فاطمی، کوچه شهید اکبری، پلاک ۳۲.

تلفن: ۸۱۰۵۴

پست الکترونیکی: office@dadafarin.com وب سایت: www.dadafarin.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه:

مجموعه حاضر با عنوان نکته‌های حقوق برای عمومی و اختصاصی براساس قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ و اصلاحات ۱۳۹۹/۲/۲۳ با عنوان قانون کاهش مجازات حبس تعزیری و اصلاحیه ۱۴۰۳/۳/۳۰ تألیف و تدوین و گردآوری گردیده و سعی شده است تا مابقی حقوق جزا با این قوانین مقایسه و ارائه گردد.

پس از تألیف کتاب‌های حقوق جزای عمومی و اختصاصی و سال با تدریس این درس که در آنها از آثار ارزشمند اساتید بزرگ این شاخه از حقوق کشور از جمله استاد دکتر آقابلی‌نیا، دکتر آقابلی‌نیا، دکتر میرمحمدصادقی و دکتر اردبیلی استفاده نموده‌ام که برای استفاده دانشجویان عزیز قابل تهیه می‌باشد اینجانب را بر آن داشت که با هدف کمک به داوطلبان آزمون‌های حقوقی از جمله آزمون وکالت، قضاوت، کارشناسی ارشد و دکتری، مباحث مهم و کلیدی حقوق جزای عمومی و اختصاصی به طور دقیق و مختصر ارائه شود تا هم تسلط علمی داوطلبان بر مباحث اصلی افزایش یابد و هم آنان بتوانند با استفاده از این نکات به طور موثرتر در آزمون‌ها شرکت کنند. با آرزوی سلامتی و موفقیت

اسماعیل سادولانی

زمستان ۱۴۰۳

فهرست مطالب

۱۱.....	بخش اول: حقوق جزای عمومی
۱۳.....	فصل اول: جرم
۱۴.....	مبحث اول: عنصر قانونی
۱۶.....	گفتار اول: آثار اصل قانونی بودن جرم و مجازات و دادرسی
۲۲.....	گفتار دوم: قلمرو قوانین جزایی در مکان (اصول تعیین کننده صلاحیت کیفری)
۳۲.....	گفتار سوم: عوامل موجهه جرم (موانع تشکیل دهنده جرم)
۴۶.....	مبحث دوم: عنصر مادی
۵۷.....	مبحث سوم: عنصر معنوی
۶۱.....	مبحث چهارم: طبقه بندی جرایم
۶۶.....	فصل دوم: مجرم و شرایط و موانع مسئولیت کیفری
۶۶.....	مبحث اول: مجرم
۶۸.....	گفتار اول: فاعل جرم
۶۹.....	گفتار دوم: شریک جرم
۷۰.....	گفتار سوم: معاونت
۷۷.....	مبحث دوم: شرایط و موانع مسئولیت کیفری
۷۷.....	گفتار اول: شرایط مسئولیت کیفری
۷۸.....	گفتار دوم: موانع مسئولیت کیفری (عوامل رافع مسئولیت کیفری)
۹۵.....	فصل سوم: مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی
۹۵.....	مبحث اول: کلیات
۱۲۹.....	مبحث دوم: نحوه تعیین و اعمال مجازات‌ها (قواعد حاکم بر تعیین میزان مجازات)
۱۲۹.....	گفتار اول: موارد معافیت و تخفیف مجازات
۱۳۷.....	گفتار دوم: سبب‌های تشدید مجازات
۱۵۰.....	مبحث سوم: آزادی مشروط، تعویق صدور حکم و تعلیق اجرای مجازات
۱۵۰.....	گفتار اول: آزادی مشروط
۱۵۵.....	گفتار دوم: تعویق صدور حکم
۱۵۸.....	گفتار سوم: تعلیق اجرای مجازات

۱۶۵	مبحث چهارم: سقوط مجازات
۱۶۵	گفتار اول: عفو
۱۶۷	گفتار دوم: نسخ قانون
۱۶۸	گفتار سوم: گذشت شاکی
۱۷۳	گفتار چهارم: مرور زمان
۱۸۰	گفتار پنجم: توبه مجرم
۱۸۲	گفتار ششم: اعمال قاعده درأ (تُدْرَأُ الْحُدُودُ بِالشُّبُهَاتِ)
۱۸۳	گفتار هفتم: فوت محکوم‌علیه
۱۸۴	مبحث پنجم: ادله اثبات در امور کیفری
۱۹۱	بخش دوم: حقوق جزای اختصاصی
۱۹۳	جرم قتل
۲۳۵	جرم منازعه
۲۳۹	جرم سقط جنین
۲۴۵	جرم کلاهبرداری
۲۶۵	جرم خیانت در امانت
۲۷۰	اختلاس
۲۸۵	جرم سرقت
۲۹۹	جرم صدور چک پرداخت نشده
۳۲۱	جرم جعل و استفاده از سند مجعول
۳۳۷	جرم ساخت و تخدیش سکه قلب
۳۴۳	جرم رشاء و ارتشاء
۳۵۳	جرم تخریب
۳۶۷	جرایم علیه امنیت
۳۸۳	جرم توهین
۳۹۳	جرم افترا
۳۹۸	جرم قذف
۴۰۱	جرم نشر اکاذیب و نسبت دادن عمل خلاف واقع به دیگری
۴۰۴	جرم سوءقصد به جان مقامات
۴۰۵	جرم شکستن پلمپ
۴۰۶	جرم فرار از زندان و کمک به فرار محبوسین

جرم غصب عناوین و مشاغل.....	۴۰۹
جرم استفاده غیرمجاز از لباس‌ها و نشان‌ها و مدال‌ها.....	۴۰۹
جرم استفاده غیرمجاز از لباس‌های رسمی، نشان‌ها و مدال‌های کشورهای بیگانه.....	۴۱۰
جرم هتک حرمت مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی.....	۴۱۰
جرم توقیف غیرقانونی.....	۴۱۱
جرم ربا.....	۴۱۴
جرم امتناع از قبول شکایت یا رسیدگی به آن توسط مقامات قضایی.....	۴۱۵
جرم تدلیس در معاملات دولتی.....	۴۱۵
جرم تعدیات مأمورین دولتی.....	۴۱۶
جرم تمرد.....	۴۱۸
جرم اجتماع و تبانی برای ارتکاب جرم علیه امنیت.....	۴۱۸
جرم اجتماع و تبانی برای ارتکاب جرم علیه اعراض و نفوس و اموال مردم.....	۴۲۰
جرم قدرت‌نمایی با چاقو و اخاذی.....	۴۲۱
جرم اخلال در نظم عمومی.....	۴۲۱
جرم آدم‌ربایی.....	۴۲۲
جرم ربودن طفل تازه متولد شده.....	۴۲۳
جرم خودداری از استرداد طفل سپرده شده.....	۴۲۴
جرم رها کردن شخصی که قادر به محافظت از خود نیست.....	۴۲۴
جرم نبش قبر.....	۴۲۵
جرم دفن اموات بدون رعایت تشریفات قانونی.....	۴۲۵
جرم اخفای جسد مقتول با علم به قتل.....	۴۲۵
جرایم ضد عفت و اخلاق عمومی.....	۴۲۶
جرم تظاهر به عمل حرام.....	۴۲۶
جرم دایر یا اداره کردن مراکز فساد یا فحشا.....	۴۲۶
جرم قوادی.....	۴۲۷
جرم جریحه‌دار نمودن عفت و اخلاق عمومی.....	۴۲۸
جرم ایجاد مزاحمت تلفنی.....	۴۲۹
جرم ترک انفاق.....	۴۳۰
جرم عقد کردن زن شوهردار یا زنی که در عده دیگری است برای مرد دیگر.....	۴۳۲
جرم عدم ثبت برخی از وقایع.....	۴۳۳

- جرم تدلیس در نکاح ۴۳۳
- جرم افشای اسرار حرفه‌ای ۴۳۵
- جرم سوگند دروغ ۴۳۶
- جرم شهادت دروغ ۴۳۷
- جرم تهدید کردن دیگران ۴۳۷
- جرم ورشکستگی ۴۳۸
- جرم هتک حرمت منازل و املاک غیر ۴۳۹
- جرم استعمال مشروبات الکلی ۴۴۶
- جرایم قماربازی و شرط‌بندی و جرایم مرتبط با آنها ۴۴۹
- جرایم تکدی‌گری و ولگردی و کلاشی ۴۵۲
- جرایم ناشی از تخلفات رانندگی ۴۵۳

بخش اول:

حقوق جزای عمومی

فصل اول: جرم

کلیات

گستره قانون مجازات اسلامی راجع است به تعیین انواع جرایم و مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی شرایط و موانع مسئولیت کیفری و قواعد حاکم بر آن است.^۱

مفهوم قانونی جرم: هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می‌شود.^۲

الف. جرم جزایی: جرم جزایی، هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعلی است که در قانون پیش‌بینی شده و برای آن مجازات تعیین شده است.	جرم از دیدگاه حقوقدانان سه نوع است	
ب. جرم مدنی: جرم مدنی هر نوع رفتار ناشی از تقصیر است که باعث ورود خسارت می‌شود؛ حتی وقتی قانون در مورد آن ساکت باشد. ^۳		
پ. جرم انتظامی: منظور از جرم انتظامی یا همان خطای انتظامی تخلف از مقررات خاص مربوط به یک جمعیت یا شغل معین است و در واقع جرم انتظامی، تخلفات صنفی است.		
الف. جرم مدنی بر مبنای نظریه تقصیر حرکت می‌کند اگرچه موضوع نص خاصی قرار نگرفته باشد.	۱. عنصر قانونی	الف. تفاوت به لحاظ ارکان
ب. جرم جزایی بر مبنای اصل قانونی بودن حرکت می‌کند و در هر مورد باید به‌طور خاص پیش‌بینی شده باشد.		
* یعنی از جمله موارد افتراق جرم جزایی و مدنی این است که جرم جزایی بر خلاف جرم مدنی لزوماً در متون قانونی پیش‌بینی می‌شود.		
الف. جرم مدنی بر مبنای خسارت است؛ تا وقتی که خسارت وارد نشود جرم مدنی صورت نگرفته است.	۲. عنصر مادی	تفاوت جرم جزایی با جرم مدنی
ب. جرم جزایی مستقلاً و بدون ورود خسارت قابل تحقق است.		
الف. جرم مدنی بر مبنای تقصیر است. تفکر مجرمانه وجود ندارد.	۳. عنصر معنوی	
ب. جرم جزایی همیشه بر مبنای تقصیر نیست بلکه در آن تفکر مجرمانه وجود دارد.		
۱. ضمانت اجرای جرم مدنی جبران خسارت است.	۲. ضمانت اجرای جرم جزایی، مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی است.	

۱. ماده ۱ ق.م.ا.

۲. ماده ۲ ق.م.ا. ذنب در قرآن کریم مترادف با جرم به کار رفته است.

۳. باهری، محمد، تقریرات حقوق جزای عمومی، ص ۸۱، دانشگاه تهران، انتشارات رهام، تهران، ۱۳۸۱

۱. رکن قانونی: پیش‌بینی عمل ممنوعه توسط قانون‌گذار.
 ۲. رکن مادی: تحقق عملیات خارجی حاکی از رفتار مجرمانه.^۱
 ۳. رکن معنوی: فعل و انفعالات ذهنی مرتکب مبنی بر نقض امر یا نهی قانونگذار باشد.^۲
- ارکان یا همان عناصر تشکیل‌دهنده جرم

مبحث اول: عنصر قانونی

- * منظور از عنصر قانونی این است که عمل ممنوعه باید از قبل در قانون پیش‌بینی شده باشد این امر شرط لازم است ولی شرط کافی نیست.
 * این مطلب بیانگر یکی از مهم‌ترین اصول حاکم بر حقوق جزا یعنی همان اصل قانونی بودن جرم و مجازات و دادرسی کیفری می‌باشد.

- ۱) جرم: یعنی هیچ عملی جرم نیست مگر این که قانونگذار پیش‌بینی کرده باشد.
 ۲) مجازات: یعنی هیچ مجازاتی قابل اعمال نیست مگر این که قانونگذار پیش‌بینی کرده باشد.
 ۳) دادرسی: یعنی تشکیل دادگاه و قواعد رسیدگی رعایت حقوق و آزادی‌های فرد باید به موجب قانون باشد.^۳
- اصل قانونی بودن

* این دو ضرب‌المثل بیانگر اصل قانونی بودن جرم و مجازات هستند:

- ۱- هیچ جرمی بدون قانون ممکن نیست. (اصل قانونی بودن جرم) Nullum Crimen sine lege
 ۲- هیچ مجازاتی بدون قانون ممکن نیست (اصل قانون بودن مجازات) Nulla Poena sine lege

۱. سوره طلاق آیه ۷ (لا یکلف ا... نفساً الا ما اتیهها).
 ۲. سوره اسراء آیه ۱۵ (وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا).
 ۳. قاعده قبح عقاب بلا بیان.
 ۴. حدیث رفع.
 ۵. اصل اباحه.
 ۶. قاعده دراء.
- مهم‌ترین منابعی که در اسلام حاکی از لزوم عنصر قانونی برای تحقق جرم است.

۱. باهری، محمد، همان، ص ۷۹، گلدوزیان، ایرج، ص ۷۲، با بسته‌های جزای عمومی، انتشارات میزان، تهران ۱۳۷۸
 ۲. استاد آزمایش، سید علی، تقریرات درسی حقوق جزای عمومی، دانشگاه تهران، سال تحصیلی ۸۰-۱۳۷۹
 ۳. استاد آزمایش، سید علی، همان

* قاعده «درأ»؛ تدرأ الحدود بالشبهات. (در موارد شبه جرم ثابت نمی‌شود).
* «هرگاه وقوع جرم یا برخی از شرایط آن و یا هر یک از شرایط مسئولیت کیفری مورد شبهه یا تردید قرار گیرد و دلیلی بر نفي آن یافت نشود، حسب مورد، جرم یا شرط مذکور ثابت نمی‌شود.»^۱
* «در جرایم موجب حد، به استثناء محاربه، افساد فی الارض، سرقت و قذف، به صرف وجود شبهه یا تردید و بدون نیاز به تحصیل دلیل، حسب مورد جرم یا شرط مذکور ثابت نمی‌شود.»^۲

• اصل قانونی بودن در قوانین ایران

الف. در قانون مجازات اسلامی

۱. ماده ۲: «هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است جرم محسوب می‌شود.»
۲. ماده ۱۰: «در مقررات و نظامات دولتی مجازات و اقدام تأمینی و تربیتی باید به موجب قانونی باشد که قبل از وقوع جرم مقرر شده است و مرتکب هیچ رفتاری، اعم از فعل یا ترک فعل را نمی‌توان به موجب قانون مؤخر به مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی محکوم کرد...»
۳. ماده ۱۲: «حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آنها باید از طریق دادگاه صالح، به موجب قانون و با رعایت شرایط و کیفیات مقرر در آن باشد.»
۴. ماده ۱۳: «حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آنها، حسب مورد نباید از میزان کیفیتی که در قانون یا حکم دادگاه مشخص شده تجاوز کند و هرگونه صدمه و خسارتی که از این جهت حاصل شود، در صورتی که از روی عمد یا تقصیر باشد حسب مورد موجب مسئولیت کیفری و مدنی است و در غیر این صورت خسارت از بیت‌المال جبران می‌شود.»

ب: در قانون آیین دادرسی کیفری

ماده ۲ ق.آ.د.ک: دادرسی کیفری باید مستند به قانون باشد...»
ماده ۴ ق.آ.د.ک: اصل برائت است...»

۱. ماده ۱۲۰ ق.م.ا

۲. ماده ۱۲۱ ق.م.ا

پ. در اصول قانون اساسی

۱. اصل ۲۲؛ مصونیت حیثیت، جان، مال و مسکن و شغل اشخاص از تعرض.
 ۲. اصل ۳۲؛ منع بازداشت غیرقانونی.
 ۳. اصل ۳۶؛ حکم به مجازات و اجرای آن باید تنها از طریق دادگاه صالح و به موجب قانون باشد.
 ۴. اصل ۳۷؛ اصل برائت.
 ۵. اصل ۱۶۶؛ اصل مستند بودن احکام دادگاه‌ها به موازین قانونی.
 ۶. اصل ۱۶۹؛ عطف به ماسبق نشدن قوانین کیفری.
- ضمانت اجرای نقض اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها در کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی می‌باشد.^۱

گفتار اول: آثار اصل قانونی بودن جرم و مجازات و دادرسی

- آثار اصل قانونی بودن جرم و مجازات^۲ }
۱. تفسیر مضیق قوانین کیفری.
۲. عطف به ماسبق نشدن قوانین کیفری.

بند اول: تفسیر مضیق

* تفسیر مضیق یعنی پایبندی قاضی دادگاه به قدر متیقن مدلول الفاظ قانون و خودداری از توسعه آن.^۳
یعنی تفسیر محدود در مقابل تفسیر موسع.

- انواع تفسیر به اعتبار مقام تفسیرکننده }
الف. تفسیر قانونی. تفسیری است که خود قانونگذار ارائه می‌دهد.
ب. تفسیر قضایی. تفسیری است که قاضی از یک متن مبهم ارائه می‌کند.
پ. تفسیر بر مبنای دکترین. تفسیری که اساتید علم حقوق ارائه می‌کنند.

۱. گلدوزیان، ایرج، همان، ص ۷۰ و باهری، محمد، همان.
۲. استاد دکتر آزمایش آثار اصل قانونی بودن را چنین بیان می‌نماید: ۱. تفسیر مضیق ۲. عطف به ماسبق نشدن قوانین کیفری و در مورد اصل برائت بیان می‌نمایند که اصل برائت پایه اصل قانونی بودن است نه از آثار اصل قانونی بودن، (آزمایش، سیدعلی، همان).
۳. اردبیلی، محمدعلی، ص ۱۵۱، حقوق جزای عمومی، ج اول، انتشارات میزان، تهران، ۱۳۸۹، چاپ بیست و پنجم،

الف: تفسیر قانونی } ۱. تفسیر قانون اساسی به عهده شورای نگهبان است. (اصل ۹۸ ق.ا)
۲. تفسیر قانونی عادی به عهده مجلس شورای اسلامی است. (اصل ۷۳ ق.ا)

ب: تفسیر قضایی

مراحل تفسیر قضایی } ۱. تفسیر منطقی یا توضیحی (احراز نظر مقنن). (تفسیری است که حاکی از کشف منظور و نیت واقعی مقنن است). در تفسیر قوانین کیفری اولویت با این امر است.
به ترتیب } ۲. تفسیر مضیق: جلوگیری از گسترش دامنه حقوق جزا در موارد شک و ابهام است.
۳. تفسیر به نفع متهم. اصولاً، تفسیر به نفع متهم از اصول عملی و مجرای آن حالت شک است که پس از یأس از یافتن مقصود قانون‌گذار پیدا می‌شود. تفسیر به نفع متهم ریشه در اصل برائت دارد که خود مبتنی بر اصل قانونی بودن جرم و مجازات است.^۱
نتایج تفسیر مضیق } ۱. تبرئه در حال شک (اصل برائت).
۲. منع دلیل تراشی به وسیله قیاس.

* تفسیر مضیق قوانین جزایی مربوط به قوانین ماهوی است و شامل قوانین شکلی نمی‌شود. قوانین شکلی کیفری را می‌توان موسع تفسیر کرد.

* مبنای تفسیر محدود یا مضیق قوانین جزایی، با عنایت به اصل ۳۶ ق.ا. اصل قانونی بودن جرم و مجازات است.^۲ که یکی از اصول حقوقی مسلم است.

پ: تفسیر از نظر دکتربین } ۱. تفسیر مضیق یا ادبی.
(از دیدگاه برخی حقوق‌دانان) } ۲. منع تفسیر از طریق قیاس. در حقوق جزا، تفسیر بوسیله قیاس ممنوع است. این امر به دلیل مغایرت با اصل قانونی بودن جرم و مجازات است. اصولیین شیعه از بین انواع قیاسات، قیاس منصوص‌العله را معتبر می‌دانند؛ یعنی قیاسی که علت حکم به صراحت در اصل بیان شده است، زیرا این نوع قیاس موجب قطع و یقین است.^۱
۳. منع تفسیر موسع: در حقوق جزا تفسیر موسع ممنوع است زیرا با اصل قانونی بودن منافات دارد.
۴. تفسیر منطقی یا توضیحی. (تفسیر غایی)

* در صورت وجود دو تفسیر نسبت به مقرر قانونی، تفسیری که با اصول هماهنگ است صحیح‌تر است.

۱. اردبیلی، محمدعلی، همان ص ۱۵۱.

۲. گلدوزیان، ایرج، همان، ص ۷۷.

بند دوم: عطف به ماسبق نشدن قوانین کیفری (قلمرو قوانین جزایی در زمان، تعارض قوانین جزایی در زمان)

بدین معنا که اثر قانون نسبت به آینده است و به گذشته اثر نمی‌کند مگر در موارد استثنائی.^۱

* در حقوق اسلامی قاعده جَبَّ^۲، (الاسلام یَجِبُ ما قبله) یعنی با آمدن اسلام گناهی که فرد قبل از اسلام و در حالت کفر انجام داده است کان‌لم یکن تلقی می‌شود، ناظر به عطف به ماسبق نشدن است.

* اصل ۱۶۹ ق. اساسی و ماده ۱۰ ق.م.ا و ماده ۴ قانون مدنی بیانگر این اصل می‌باشند.

اصل ۱۶۹: «هیچ فعلی یا ترک فعلی را نمی‌توان به‌عنوان جرم به موجب قانون متأخر مجازات نمود...»

* عطف به ماسبق نشدن قوانین کیفری از آثار و نتایج مسلم اصل قانونی بودن است.

* در خصوص این اصل قوانین کیفری را در دو گروه بررسی می‌کنیم:

۱. قانون ماهوی: قوانینی هستند که اعمال ممنوع و قابل مجازات را تعریف و در نوع یا میزان مجازات‌ها تغییری ایجاد می‌کنند. (قانون مجازات) ۲. قانون شکلی: قوانینی مربوط به نحوه‌ی رسیدگی و صلاحیت و تشکیلات قضایی هستند. (قانون آیین دادرسی کیفری)	}

اثر قاعده‌ی عطف به ماسبق نشدن در قوانین شکلی و ماهوی

(۱) در قوانین شکلی اصل بر عطف به ماسبق شدن است یا به تعبیر دیگر اصل بر اجرای فوری قوانین شکلی است، مگر در موارد استثنایی مثل اینکه قانون جدید برخلاف حقوق مکتسبه باشند و یا قانون‌گذار تصریح کرده باشد که قانون جدید شکلی عطف به ماسبق نشود.

(۲) در قوانین ماهوی اصل بر عطف به ماسبق نشدن است، مگر در موارد استثنایی و استثنائات وارده بر اصل عطف به ماسبق نشدن در قوانین ماهوی جزائی عبارتند از:

۱. قانون لاحق عملی را که در قانون سابق جرم بوده دیگر جرم نمی‌شناسد. (قانون جرم‌زدا یا به عبارت دیگر نسخ مجازات قانونی) ۲. قانون لاحق مجازات را نسبت به قانون سابق، تخفیف داده باشد. ۳. قانون لاحق به جای مجازات پیش‌بینی شده در قانون سابق اقدامات تأمینی و تربیتی را جایگزین کرده باشد.	}	قوانین مساعدتر به حال مرتکب

۱. باهری، محمد، همان، ص ۱۲۰.

۲. جَبَّ در لغت به معنای قطع نمودن و ترک کردن است. (به نقل از ویکی فقه، دانشنامه حوزوی)

* رأی وحدت رویه نسبت به رأی قطعی شده بی‌اثر است. در صورتی که رأی، اجرا نشده یا در حال اجرا باشد و مطابق رأی وحدت رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور، عمل انتسابی جرم شناخته نشود یا رأی به جهاتی مساعد به حال محکوم‌علیه باشد، رأی هیأت عمومی نسبت به آرا مذکور قابل تسری است و مطابق مقررات قانون مجازات اسلامی عمل می‌شود.^۱

* عطف به‌ماسبق نشدن قوانین کیفری یعنی جرایم تابع قوانین زمان وقوع هستند.^۲

قوانین تفسیری

* قوانین تفسیر نیز عطف به‌ماسبق می‌شود.

* قانون تفسیری قانون جدیدی نبوده بلکه در جهت رفع ابهام و تفسیر قانون قبلی به تصویب رسیده است.

* زمان اجرای قانون تفسیری از زمان اجرای قانون مبهم قبلی خواهد بود.

* قانون تفسیری همواره عطف به‌ماسبق می‌شود یعنی استثنا ندارد.

* قانون شکلی اصولاً عطف به‌ماسبق می‌شود یعنی می‌تواند استثنا داشته باشد.

استثنائات قوانین شکلی } ۱. قوانین شکلی که برخلاف حقوق مکتسبه باشند.
۲. تصریح قانون‌گذار.

این امر در ماده ۱۱ ق.م.ا. بدین شرح مورد توجه قرار گرفته است:
قوانین زیر نسبت به جرایم سابق بر وضع قانون، فوراً اجرا می‌شوند:

الف. قوانین مربوط به تشکیلات قضایی و صلاحیت.
ب. قوانین مربوط به ادله اثبات دعوی تا پیش از اجرای حکم.
در این فرض اگر حکم قطعی صادر شده باشد، پرونده برای بررسی به دادگاه صادرکننده حکم قطعی ارسال می‌شود.^۳
پ. قوانین مربوط به شیوه دادرسی.
ت. قوانین مربوط به مرور زمان.

۱. ماده ۴۷۱ ق.آ.د.ک

۲. اردبیلی، محمدعلی، همان، صص ۱۶۴ و ۱۶۵

۳. تصریح ماده ۱۱ ق.م.ا.

* وقتی به موجب قانون سابق عمل مشمول مرور زمان شده باشد و قرار موقوفی تعقیب صادر شود پس از قطعیت قرار موقوفی تعقیب صادره در این مورد مدت مرور زمان تغییر کند مرتکب قابل تعقیب نیست.

قوانین ماهوی

* در مورد قوانین ماهوی اصل بر این است که این قوانین عطف به ماسبق نمی‌شوند مگر در موارد استثنایی.

* در حقوق موضوعه‌ی ایران، اصل عطف به ماسبق نشدن قوانین جزایی غیرمساعد به حال متهم، منصرف از قوانین و احکام الهی است.

* به عبارت دیگر از جرایم حدود و قصاص و دیات و تعزیرات منصوص شرعی انصراف دارد.^۱

* مطابق حقوق موضوعه فعلی ایران، مقررات مربوط به قلمرو زمانی قوانین کیفری در مورد قوانینی که برای مدت معین یا موارد خاص وضع می‌شوند اعمال نمی‌شوند مگر اینکه قانون لاحق تصریح نماید.^۲

* «بنابراین اجرای مقررات ماده ۱۰ ق.م.ا در قلمرو دو دسته از قوانین کاربرد ندارد؛ قوانین موقت و قوانین (احکام) شرعی.»^۳

مثلاً اگر برای جرم احتکار در زمان جنگ مجازات خاصی پیش‌بینی شود و مرتکب را بعد از پایان جنگ به خاطر عمل ارتكابی او در زمان جنگ، که دیگر جرم نمی‌باشد، محاکمه و مجازات کنیم این قاعده اعمال نمی‌شود؛ زیرا آن قانون برای مورد خاص و زمان معینی وضع شده بود.^۴

ماده ۱۰ ق.م.ا. دو زمان را در خصوص تصویب قانون مساعدتر به حال مرتکب در نظر گرفته است:

۱. تا صدور حکم قطعی

در این موارد قانون مساعدتر، به حال مرتکب مؤثر بوده و حکم متناسب با این قانون صادر می‌شود.

۱. رأی وحدت رویه شماره ۴۵ مورخه ۱۳۶۵/۱۰/۲۵ و شماره ۷۳۷ مورخ ۱۳۹۳/۹/۱۱

۲. تبصره ماده ۱۰ ق.م.ا.

۳. اردبیلی، محمدعلی، همان، ص ۲۳۸ و تبصره ماده ۱۰ ق.م.ا.

۴. اردبیلی، محمدعلی، همان.